

lijkt de boodschap te zijn geweest'. Maar Bavinck werd gesteund door de faculteit, en de deputaten moesten bakzeil halen (Aalders, p. 140). Dat was niet de eerste keer: ook Van Gelderen werd aangeklaagd, in zijn geval wegens zijn openheid voor de historische Schriftkritiek. Aalders' weergave van zijn welhaast kafkaïaanse discussie met de deputaten bezorgde mij rode oortjes: 'Van Gelderen heeft zich bekwaam en onbeschroomd verweerd tegen deputaten, die zich in de grond van de zaak niet tegen hem opgewassen hebben gevoeld. De hele discussie werd door Van Gelderen gedicteerd', concludeert Aalders (p. 137). Maar Van Gelderen was voorzichtig geworden en waagde zich nergens meer aan. Zo, en door de benoeming 'onversneden gereformeerden' (Aalders) als G. Aalders, J. Waterink en V. Hepp, voor wie het calvinisme 'de zuiverste reflexie over de Schriftopenbaring aller tijden' was (citaat bij Van Deursen, p. 95). Ook hier onderscheidden de gereformeerden zich overigens niet van de katholieken: de exegeet H. Poels was rond de eeuwwisseling op een wetenschappelijk zijspoor gezet na een artikel over de oorsprong van de Pentateuch – wat een geluk is geweest voor de katholieke arbeidersbeweging – en de veroordeling van het (katholieke) modernisme in 1907 veranderde de Bijbeluitleg van bijvoorbeeld de franciscaanse exegeet R. Peeters in 'vrome interpretatie'. Ook de Kamper bijbelwetenschappers moesten niets hebben van de Schriftkritiek, wat niet wil zeggen dat zij in een soort bewijspplaatsenexegese bleven steken. De oudtestamenticus J. Ridderbos ontwikkelde een bijbelse theologie en trachtte op die manier de Schrift meer zelf te laten spreken; S. Greijdanus deed hetzelfde voor het Nieuwe Testament, door gebruik te maken van grondige tekstanalyse en hermeneutiek. Maar dat het Nieuwe Testament een directe weergave was van Jezus' woorden bleef ook voor hem buiten kijf. Bijgevolg was hij de overtuiging toegedaan dat Jezus niet alleen Aramees, maar ook Hebreeuws en Grieks had gesproken (De Graaf/Van Klinken, p. 130).

De jaren voor en tijdens de oorlog staan voor een belangrijk stuk in het teken van het optreden van de in 1934 in Kampen benoemde dogmaticus Klaas Schilder. Aalders beziet een en ander vooral vanuit de Amsterdamse faculteit, en in zijn verhaal staan Schilders opposenten Kuyper en Hepp dan ook centraal. Het ging over de geldigheid van

de niet-gereformeerde doop, maar uiteindelijk, aldus Aalders (p. 177) over kerkelijke pluriformiteit: Hepp en Kuyper zagen de kerk, in de lijn van Abraham Kuyper en van de 'politiek' van de Amsterdamse faculteit, als een organisme, terwijl Schilder de kerk primair als instituut zag. In zijn cultuurtheologie had de kerk, zo ook De Graaf en Van Klinken (p. 155), een centrale functie. Beide boeken gaan niet al te diep in op de discussie. Dat is elders inderdaad al voldoende gebeurd. Aalders kijkt, zoals gezegd, vooral vanuit Amsterdam, waar men inmiddels met de conservatieve Hepp en Kuyper ook niet meer onverdeeld gelukkig was, terwijl De Graaf en Van Klinken vooral de effecten van de discussie op het Kamper hogeschoolleven schetsen, zoals: 'Dat Schilder in 1938 wegbleef bij het huwelijksjubileum van het echtpaar Dijk, 'omdat hij bepaalde mensen daar niet wilde ontmoeten', was in de eerder zo hechte gemeenschap een teken aan de wand' (p. 165). De auteurs lijken de oorzaak ook wel te leggen in de psyche van de hoofdrolspelers. Hepp was een polemicus en een contactgestoord mens (Aalders, p. 186), en Schilder was niet minder polemisch, maar vooral ook lichtgeraakt (De Graaf/Van Klinken, p. 155). Het leidde allemaal tot de Vrijmaking in 1944, in het moeilijkste oorlogsjaar. De Graaf en Van Klinken geven, door afwisselend de oorlogsomstandigheden in Kampen en de stand van de discussie te schetsen, een uiterst schrijnend beeld van de tegenstelling tussen een hard oorlogsleven en kerkrechtelijke vlooiërijen. In 1945 begon het nieuwe collegeseizoen in Kampen op twee gescheiden locaties. Van de vijftig ouderejaars gingen er tweeënveertig mee naar de hogeschool van Schilder en Greijdanus. Dit is het laatste wat De Graaf en Van Klinken over deze nieuwe hogeschool te melden hebben. In de tweede helft van hun boek komen er theologische faculteiten tot aan de einden der aarde ter sprake: in Oost-Europa, de Verenigde Staten, Zuid Afrika, maar aan de theologische hogeschool op een steenworp afstand wordt geen woord meer vuilgemaakt. Het heeft mij met grote verbazing vervuld.

Na de Tweede Wereldoorlog liepen de ontwikkelingen in de theologiebeoefening in Amsterdam en Kampen nogal uiteen. Kampen, voorzichtig geworden door de Vrijmaking, benoemde vooralsnog geen nieuwe dogmaticus, maar plaatste het accent eens te meer op de opleiding tot het geeste-